Ariadna Ştefănescu. *Variaţie şi unitate în limba română standard din Basarabia.* Editura Universităţii din Bucureşti, 2016. 368 p. ISBN 978-606-16-0741-9

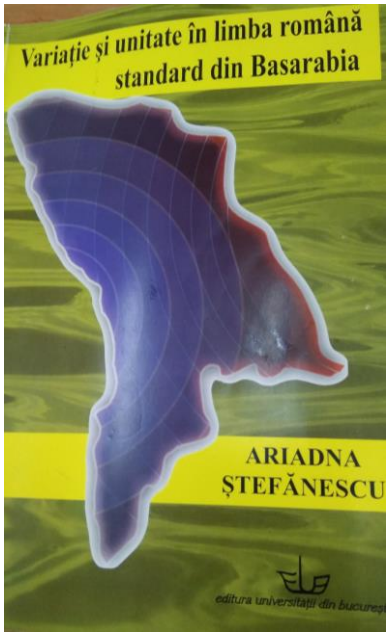

Arealul lingvistic actual al Republicii Moldova prezintă diverse particularităţi specifice, care conferă limbii române (standard) de aici anumite nuanţe locale, astfel încât, în multe cazuri, ea se deosebeşte de româna standard din România. Specialiştii filologi din spaţiul pruto-nistrean au scris, în special după 1989, un număr imens de studii, articole, manuale, îndreptare, dicţionare ş.a., menite să explice şi să atenueze derogările de la regulile de bază ale românei standard. Scopul acestor acţiuni a fost, şi rămâne în continuare, de a promova corectitudinea exprimării scrise şi orale, de a menţine şi a populariza reguli unice pentru toţi cei care comunică în limba română, indiferent de regiunea în care se află.

Astfel că au fost înregistrate şi comentate numeroase fapte de limbă care prezintă abateri sau particularităţi locale, nonstandard, iar, odată cu revenirea la alfabetul latin, conceptul de corectitudine a exprimării în limba română a fost intens propagat şi s-a aflat în vizorul întregii societăţi, care trebuia să facă eforturi pentru a scrie, dar şi a vorbi pe nou – cu alt alfabet, cu alţi termeni, după alte reguli. Putem afirma cu certitudine că acţiunile de revenire la limba română, în special în primii ani de independenţă, au implicat întreaga societate moldovenească.

Aceste acţiuni de racordare a limbii române din Republica Moldova la standardele generale ale limbii române continuă şi în prezent, atât prin eforturile specialiştilor în materie, cât şi prin implicarea şcolii, a mass-mediei, a diverselor foruri.

Ceea ce s-a făcut mai puţin pe parcursul acestor ani – nu s-au planificat centralizat nişte activităţi comune, nişte studii, investigaţii cu implicarea unor structuri decizionale academice sau ministeriale. Lucrurile au mers şi continuă să se deruleze cumva de la sine, fiecare entitate activând după propria sa viziune. De aceea nu avem până în prezent nici măcar o bibliografie cât de cât completă a lucrărilor/articolelor/studiilor de cultivare a limbii, rămâne „pe linie moartă" fondul uriaş de emisiuni de popularizare a exprimării corecte de la radioul şi televiziunea naţională, din care foarte multă lume a învăţat, a prins gustul şi curajul de a comunica în limba română. Nu putem vorbi nici de vreo lucrare de sinteză, în care s-ar evidenţia măcar domeniile aflate cu precădere în vizorul specialiştilor, dar şi al utilizatorilor, al publicului larg.

O colaborare, necesară în opinia noastră, cu colegii de breaslă din România nu s-a legat, contactele dintre specialiştii de pe cele două maluri de Prut fiind mai mult accidentale, fără fixarea unor obiective comune.

Anume în această cheie de activitate individuală, de interes ştiinţific profesional personal credem că se înscrie şi recenta lucrare, de mare interes pentru noi, semnată de dr. Ariadna Ştefănescu „Variaţie şi unitate în limba română standard din Basarabia". Şi iarăşi, lipsa de colaborare, de coordonare între specialiştii din România şi din Republica Moldova a făcut ca această carte să ajungă în spaţiul nostru (probabil, într-un singur exemplar!) abia peste doi ani de la apariţia ei la Bucureşti în 2016.

Volumul semnat de Ariadna Ştefănescu cuprinde o amplă Introducere, care începe cu situaţia cunoscută în sociolingvistică sub denumirea de *variaţionism*, termen utilizat pentru examinarea diferenţelor ce se manifestă în cadrul aceleiaşi limbi prin *variaţie diacronică* (de ex., limba veche, a cronicarilor sau din alte perioade) etc., *vatiaţie diatopică* (variantele spaţiale şi regionale, de ex., dialecte, graiuri), *variaţie diastratică* (variante lingvistice determinate de vârstă, ocupaţie, nivel de studii ş.a.) şi *variaţie diafazică* (variante care corespund diverselor stiluri). Determunarea acestor tipuri de variaţii este necesară, deoarece, dat fiind faptul că şi în stânga, şi în dreapta Prutului se vorbeşte limba română, este important să se identifice calitatea şi nivelul variaţiei faţă de româna standard instituţională. În acest sens, autoarea consideră că „măsurarea vitalităţii pe care o are un fenomen lingvistic în româna de dincolo de Prut, fie datorat interferenţei cu rusa, fie reprezentând o variaţie internă a limbii, este esenţială. În principiu, cu cât un fenomen lingvistic discutat are o variaţie mai bogată, diastratică şi diafazică, cu atât fenomenul s-ar putea să fie mai puternic şi, în momentul de faţă, cu un potenţial diferenţiator faţă de româna din ţară" (p.13).

Pentru obținerea unor rezultate valide, fenomenele variaționiste pot fi examinate doar în baza unui număr suficient de mare de exemple revelatoare, care ar putea dovedi persistența și rezistența în timp a acestora. Fixarea/pașaportizarea și acumularea/ordonarea acestor elemente ar constitui un material reprezentativ pentru cercetători, dar, din păcate, până acum, așa cum observă și autoarea Ariadna Ștefănescu, nu există un corpus electronic operativ. Astfel că s-au folosit materialele din articolele și studiile publicate de autorii basarabeni, lucrările semnate de A.Crijanovschi „Dicționar de dificultăți ale limbii române" (2000) și de V.Guțu „Dicționar al greșelilor de limbă" (ed. 1988 și 2014), precum și numeroase alte surse, printre care găsim opere ale scriitorilor moldoveni din diferite perioade (a se vedea lista de Surse de la p.364), dar și un corpus propriu de fapte de limbă creat de autoare. Se mai menționează că, alături de texte ale scriitorilor, materialul de limbă principal folosit îl reprezintă româna mediată electronic în spațiul web al Republicii Moldova. Este impresionant aparatul științific al volumului, care constă din *Bibliografie* (circa 165 de titluri), *Surse* (60 de lucrări de autor), *Dicționare* (16 denumiri), *Sigle și abrevieti*.

Volumul semnat de Ariadna Ștefănescu are o structură complexă, reflectată într-un *Cuprins* detaliat, care se întinde pe 5 pagini.

Tot în Introducere se regăsesc conceptele teoretice privind variația, sunt prezentate succint sursele și metodele de lucru. Autoarea fixează *indicii de variație și de schimbare*, care pot fi: **indici sintactici** (topică, anacolut, elipse, circumstanțiale ș.a.), **indici stilistici** (oralitate, tropi, elemente de idiostil ș.a), **indici de selecție lexicală** (cultisme, diminutive, colocvialitatea cuvântului ș.a.), **indici pragmatici** (forme de apelare, recursul la argou, limbaj violent, comutarea pe codul limbii ruse ș.a.).

Primele capitole ale cărții vin să prezinte și să precizeze anumite aspecte specifice, legate de istoria, politica, limba și cultura Basarabiei. Acestea sunt intitulate sugestiv: **„Contextul istoric și cultural", „Glotopolitica țaristă și situația limbii române în administrație, învățământ și biserică", „Accepțiuni ale termenilor *limbă română* și *limbă moldovenească*", „Problema degradării limbii"**. Din aceste compartimente reținem câteva afirmații importante: „Din contactul între limba română și limba rusă nu s-a născut o creolă care, mai apoi, să se dezvolte într-o limbă cu un sistem gramatical nou" (p.38) – cu referire la mult discutata problemă despre „limba moldovenească" sau „Granițele dintre degradare, stagnare, dialectizare și variație a limbii nu sunt întotdeauna foarte ușor de trasat, iar noțiunile de degradare și de stagnare a unui idiom se pot metamorfoza de-a lungul vremii în *specific al acelui idiom"* (p.39).

În concluziile referitoare la aceste probleme, autoarea caracterizează situația sociolingvistică actuală astfel: „Pentru basarabeni cele două limbi, româna și rusa, sunt încă percepute ca limbi în competiție, cu un prestigiu inegal, fie în favoarea uneia, fie în favoarea celeilalte... Ceea ce constatăm la nivelul limbii române standard de dincolo de Prut este un specific al limbii care este mai accentuat decât variația din standardul românei vorbite sau scrise de utilizatorul mediu de la Iași sau de la Cluj, sau din altă zonă a arealului lingvistic al românei din Țară" (p.52).

Autoarea analizează un mare număr de abateri de la regulile românei standard și am considerat că este oportun să expunem succint toate fenomenele discutate, pentru a prezenta o sinteză a variațiilor și variantelor frecvente în uzul actual basarabean.

Capitolul **„Fenomene fonetice ale românei din Basarabia"** este consacrat vorbirii neaoșe, particularităților de pronunție care formează *accentul basarabean*. Termenul este preluat de la Klaus Bochmann, care folosește noțiunea de accent într-o accepțiune mai largă, ca mod de a pronunța ce caracterizează *limba română regională moldovenească* de la Chișinău; prin *limba română regională moldovenească* și prin *accentul basarabean* se înțelege „folosirea orală specific moldovenească a limbii române standard" în Moldova istorică (p.54).

În acest sens, autoarea subliniază că persistă o mai mare frecvență a particularităților graiului moldovenesc (*casî, spuni, ghini, șeapî, crenji, spune, ave, întră, be, a me; s-o dus* etc.), precum și accentuări apărute sub influența limbii ruse *biolog, academie, diplomă, graniță*.

În compartimentul **„Substantivul"** sunt înregistrate forme atipice de plural *tulpine, pricine, biruinți, virguli*; atestări actuale ale unor forme vechi de plural (*aripe, cămeșe, lacrime, rane);* oscilații ale terminațiilor la genitiv-dativ (*naturei, omenirei, mașinei)*; marcarea redundantă a genitivului (*terenurile ale fondului* silvic); genitivul și dativul analitic construite cu prepoziția „la" (*am spus la toți*).

„Adjectivul" – probleme de topică: antepunerea cu scopuri stilistice, în registrul livresc: (*o curioasă și vrednică de reținut* circumstanță); observații cu privire la utilizarea adjectivului *rarisim*, ca o abatere din categoria cultismelor, creându-se îmbinări distonante (*geniul rarisim al unei fetițe, un pedagog rarisim*); se

constată preferința mare pentru adjectivele situative *atare, anume, în cauză, numit, menționat, respectiv* ș.a. specifice pentru limbajul juridic-administrativ, tehnic și științific, care, utilizate în contexte mai libere, aduc tonalități de limbă de lemn (unde ai văzut *atare prostituată*?). Locuțiunea adjectivală *de rigoare,* și ea din clasa situativelor, devine deranjantă în limbajul beletristic și în alte enunțuri, acolo unde româna standard actuală l-ar folosi pe *necesar* (*competențe profesionale de rigoare; s-au întreprins măsuri de rigoare*). Se constată o reală preferință pentru adjectivele etnice (de ex., *bălțean* < Bălți) și antroponimice (*bodiulist* < Bodiu). Marea frecvență a acestor derivate de tipul *chișinăuian, cahuleni, vulcănești, tiraspoleni, râbnițeni* ș.a.m.d. uneori conferă exprimării nuanțe stilistice forțate sau stridente. Se fac și alte precizări interesante în legătură cu acest fel de adjective.

Sunt analizate calcurile și împrumuturile din rusă, grupate pe domenii, iar repertoriul merită să fie prezentat aici: an *academic* („școlar"), ore *adăugătoare* („suplimentare"), lucru *de sine stătător* („individual"), școală *începătoare* („primară"), *necărturar* („analfabet"), profesor *puternic* („pregătit, competent"); *atotnorodnic* („național"), *prezentat – minoritățile trebuie prezentate în parlament* („reprezentat") ședință *lucrativă,* guvern *lucrativ* („productiv"), *ramural* („de ramură, de resort"), plan *supraîmplinit* („care a fost realizat, împlinit, depășit"). În opinia autoarei, aceste calcuri creează impresia de învechit, precum și efectul de impropriu și pretențios. Nu au fost trecute cu vederea nici numeroasele împrumuturi adjectivale din limba rusă, frecvente mai ales în discursul mediat electronic din Republica Moldova, de ex., *tupoi, haroșii, bednâi, gordâi, stroghii, jadnâi* ș.a., cu forme de masculin și feminin (*tupaia, jadnaia*), precum și diverse grade de comparație ale acestora (*tare strogaia, cel mai tupoi, foarte jadnâi* ș.a.). Se constată că aceste împrumuturi au în prezent o poziție limitată în uz la limbajul familiar și argotic, la valorile marcate stilistic și la uzul citațional cu funcție de evocare.

Un compartiment aparte este consacrat adjectivului *singur* **„Aspecte de gramaticalizare și pragmaticalizare ale adjectivului *singur***", în care sunt analizate diverse valori ale acestui lexem: cea pronominală propriu-zisă cu sensul „tu" sau „dumneata", cea de intensificator, împrumutând din contextele intensificatorilor *însuși, chiar* și *numai* (*doar, exclusiv*). Sunt, de asemenea, examinate calcurile la nivelul lui *singur* în construcții de tipul „Singur ministrul a dat această dispoziție" (însuși ministrul).

În compartimentul **„Pronumele și adjectivul de întărire**" sunt examinate mai multe devieri de la norma standard, cum ar fi utilizarea invariabilă a lui *însuși, însăși,* folosirea pronominală a formelor de întărire. Se constată că în Republica Moldova persistă uzul pronominal în care forma pronominală ocupă poziția de subiect – „*Mi-am dat seama însumi*", deși norma actuală prevede construcția în care formele de întărire ocupă poziția de adjectiv pe lângă un pronume personal propriu-zis: „A venit el însuși în România".

Secțiunea **„Pronumele și adjectivul nehotărât"** conține analiza unui mare număr de contexte/exemple în care apar forme de tipul *cinevai, cevai, câțivai, fieșcare, fieștecare*. Prezintă interes analiza utilizării lui *fiece,* pentru care se menționează că în discursul mediat electronic din România acesta apare în co-texte marcate de poeticitate, ironie, umor și oralitate, precum și în enunțuri care se caracterizează prin elaborare lingvistică. În spațiul basarabean *fiece* se caracterizează printr-o prezență în contexte discursive mult mai variate, el apare mult mai des în limbajul standard. Este examinată utilizarea indefinitului *tot, toată, toți, toate*, constatându-se că în spațiul basarabean mai apar în uz forme învechite (*toatei*), este prezentă în standard construcția veche, specifică dialectului literar moldovenesc *totul (ceea) ce*, se menține construcția calchiată *toate ele, toți ei*. La acestea se mai adaugă frecventa pronunțare dialectală *tăt, tătă, tăți, tăte*. De asemenea, sunt examinate calchierile ce conțin pronumele *careva,* precum și bine cunoscuta expresie *La tine tot bine?* formată după modelul rusesc.

Unul dintre cele mai întinse este compartimentul **„Verbul",** din care reținem mai multe aspecte reprezentative de deviere de la norma standard: forme sufixale nonstandard de tipul *ignorează, conservează, inhibează* (pentru „ignoră, conservă, inhibă") sau *copie* („copiază"); verbe cu cliticul *se* calchiat: *a se cere* – ea s-a cerut în audiență; mă cer de la lucru, m-am cerut în ospeție; *a se determina* – trebuie să se determine cu profesia, nu s-a determinat cu masteratul; *a se dezamăgi în/de/cu* – m-am dezamăgit în partide (pentru expresia „a fi dezamăgit de cineva/ceva"). Sunt examinate formele calchiate *a se greși, a se împărtăși, a se împărți, a se încânta, a se începe, a se însemna, a se învăța, a se râde, a se șopti,* despre care s-a scris în repetate rânduri și la noi. Sunt înregistrate și analizate multe exemple de calchiere a instrumentalului din limba rusă, de ex., *conduce cu activitatea, se schimbă cu locurile, riscă cu viața* ș.a. Reținem și următoarea concluzie în legătură cu verbul *a se încununa cu (succes):* „În limba standard din Republica Moldova întâlnim uzuri în care cuvântul are sensul

de „a termina” și apare în utilizări „dizarmonice”, care nu au sens figurat, ciudate, bombastice, uneori cu sens negativ, care intră în contradicție semantică cu verbul: *Anul se încununează cu încă o tragedie”* (p.235), remarcându-se semnificația lui *a încununa* de „a termina frumos, a isprăvi cu bine, a scoate la capăt bun, a face ceva *până la capăt*”. Merită toată atenția analiza calchierilor din rusă a unor expresii ale cunoașterii: *a se cunoaște cu ceva* („a cunoaște”), *a fi cunoscut cu ceva* („a cunoaște, a ști”), *a face cunoștință cu ceva* („a cunoaște, a se familiariza cu un domeniu”), *a se face cunoscut cu ceva* („a se informa”), *a cunoaște pe cineva cu altcineva* („a face cunoștință”), *a se face cunoscut cu cineva* („a se cunoaște unul cu altul”), *a cunoaște pe cineva cu ceva* („a prezenta”), *a (se) face (pe cineva) cunoscut cu ceva* („a (se) informa (pe cineva), a prezenta ceva cuiva; a cunoaște”). Putem remarca faptul că toate aceste exprimări derivă din verbele rusești *знакомиться* și *ознакомиться*.

În paragraful „Calcul de regim verbal prepozițional” sunt plasate și analizate numeroase exemple de încălcare a regulilor de utilizare a prepozițiilor de tipul: *interesat în, a se îndoi în, a se convinge în, a se îndrăgosti în*, precum și de locuțiuni prepoziționale alterate prin calc: *în adresa, în dependență de, în rezultat.* Unul dintre cele mai întinse compartimente este cel intitulat **„Calcurile din rusă atașate la verbul *a primi*”** (p.254-278), din care semnalăm doar câteva exemple: *a primi ideea/critica, la noi e primit așa, a primi o lege/măsuri/ decizii/hotîrâri, a primi plăcere, a primi rezultate/roadă, a primi duș, a primi în serios, a primi nașterea, (nu) se primește (bine), se primește că* și altele.

În legătură cu **„Adverbul”** se remarcă preferința pentru adverbe și locuțiuni adverbiale populare – *oleacă, de-a mărunțelul, grămăjoară, amu, amuș, acu* ș.a., dar și tendința opusă de a utiliza creații adverbiale savante de tipul *beethovenian-blagian*, precum și a latinismelor și italienismelor neadaptate: *bruto, in abstractio, in concreto, alias, ad hoc, punctum*.

Un compartiment care vizează lexicul este cel intitulat **„Neologismele latino-romanice în româna de dincolo de Prut”**, în care sunt fixate exemple de lexeme neadaptate, pătrunse prin filiera limbii ruse, de tipul *premie, imperie, laboratorie, stipendie, acție, ficție, academic* (subst.), *politic* (subst.).

La sfârșitul volumului, în compartimentul **„Rusisme”** se regăsește o listă de lexeme rusești, cu o frecvență destul de mare în limbajul basarabenilor: *bancă* („borcan”), *culioc, holodilnic, sumcă, papcă* și multe altele, care constituie o altă fațetă a limbii române din spațiul basarabean, despre care s-a scris foarte mult și la noi. În general, toate tipurile de erori, inadvertențe, derogări de la normele limbii literare prezentate de Ariadna Ștefănescu au fost luate în discuție și de autorii basarabeni trecuți la Bibliografie; or, marele merit al autoarei constă în faptul că a făcut această amplă sinteză structurând un imens material faptic.

În urma lecturii acestui amplu și consistent volum, am avea și unele sugestii. Printre abaterile specifice vorbirii basarabene putem constata unele fenomene omniprezente și acestea se referă, în primul și în primul rând, la pronunție, de aceea credem că „Accentul basarabean” este un compartiment care ar merita mai multă atenție. Astfel, n-ar trebui trecută cu vederea sincopa, ca fenomen aproape general, care afectează chiar și vorbirea multor persoane instruite și se soldează cu pronunții bizare de tipul *prlment, constuțe, prtcipanț* sau *mă-c acasă* („parlament, constituție, participanți, mă duc acasă”). Ca aspecte regionale cu o frecvență cvasitotală în discursul oral basarabean ar trebui menționate formele de conjunctiv *să vreie, să deie, să ieie, să steie, să beie* (pentru *să vrea, să dea, să ia, să stea, să bea*) și apariția sporadică a unor pronunții de tipul *să fibă/să șibă, să știbă* (pentru *să fie, să știe*), prin analogie cu conjunctivul verbului „a avea” - *să aibă*.

Există în carte și unele afirmații care, în opinia noastră, nu sunt relevante și chiar trezesc o anumită nedumerire. Spre exemplu, autoarea analizează amănunțit, pe câteva pagini, utilizarea perfectului supracompus și aduce numeroase mostre din mediul online, de tipul „angajatul care a fost murit în timpul unui bombardament”, „Ala V. și Olga G. au fost venit în platoul Nataliei Cheptene” (pentru *a murit, au venit*), asigurându-ne că aceasta este o particularitate pregnantă a exprimării actuale, lucru care nu se confirmă în realitate. La fel este considerată specifică și frecventă forma participiului în *-ă*, prezentată în baza mai multor exemple, cum ar fi „Am stabilit*ă* o bună colaborare”, „Eu ți-am spus*ă* că ea e bolnavă”, „Ce ai mâncat*ă* azi dimineață” ș.a., acreditând ideea că aceste forme ar fi ceva obișnuit în limbajul basarabenilor, fapt care, de asemenea, nu se adeverește. Din câte cunoaștem, nimeni dintre cei care au scris despre numeroasele derogări de la normele românei literare în spațiul pruto-nistrean nu a prezentat asemenea fapte de limbă, deci am putea considera că exemplele găsite de autoare sunt doar niște accidente tehnice, luate drept fapte reale. Mai mult decât atât, am realizat un minisondaj, chestionând vreo 40 de studenți și profesori, printre care s-a aflat și dl A.Crijanovschi, și am constatat că niciunul nu a auzit de asemenea forme de exprimare („Funcționarii noștri au fost rămași

surprinși că centrul organizației internaționale va fi la Chișinău” sau „am căutata alt doctor”), iar dacă ele nu circulă în exprimarea orală, este puțin probabil să apară în scris.

Aceste succinte obiecții au doar rostul de a aminti că unele lucruri s-ar putea să se vadă altfel de aici, din practica de zi cu zi, iar interpretările pot fi diferite. Și în acest sens, cartea recenzată demonstrează că este necesară o colaborare sistematică între specialiștii filologi de pe cele două maluri de Prut, colaborare care ar putea da rezultate consistente și benefice pentru limba română.

Am accentuat în prezentarea lucrării „**Variație și unitate în limba română standard din Basarabia”** mai mult aspectele ce țin de exprimarea corectă, de utilizarea adecvată a mijloacelor limbii române în diverse situații/texte/contexte. Or, trebuie să menționăm că autoarea examinează diverse fenomene și în plan diacronic, urmărind astfel evoluția lor; de asemenea, este important că abordarea acestora se face și din perspectiva lucrărilor normative actuale, remarcându-se variate subtilități stilistico-pragmatice ale limbii române actuale, aspecte foarte prețioase pentru specialiștii în materie.

Avem convingerea că pentru mulți cititori din spațiul pruto-nistrean cartea Ariadnei Ștefănescu poate servi atât ca ghid de exprimare corectă, cât și ca sursă de informare pentru analiza mai multor fapte de limbă.

Iraida Condrea,
Universitatea de Stat din Moldova